

UOT 657

MÜHASİBAT UÇOTU SİSTEMİNİN İNKİŞAFI YOLU İLƏ KOMMERSİYA TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ-TƏSƏRRÜFAT FƏALİYYƏTİNƏ NƏZARƏTİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Yasəmən SADIQOVA*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 4 iyun 2024; çapa qəbul edilmişdir: 5 iyul 2024;
online-da çap edilmişdir: 17 sentyabr 2024.

Received: 4th of June, 2024; accepted: 5th of July, 2024; published online: 17th of
September, 2024.

Açar sözlər: *mühasibat uçotu, inkişaf, kommersiya, maliyyə-təsərrüfatı, nəzarət,
təkmilləşdirilmə*

Giriş

Müasir iqtisadi mühit dinamizm və yeni innovasiyaların meydana çıxması ilə xarakterizə olunur. Təkcə yeni tendensiyaları öyrənən elm nümayəndələri deyil, həm də təsərrüfat subyektləri iqtisadiyyatın fəaliyyət göstərməsi üçün yeni şəraitə uyğunlaşmağa məcbur olurlar: əmək, kapital və resurs bazarlarında dəyişiklikləri ilk dəfə onlar yaşayırlar. İlk növbədə təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətini təmin edən daxili strukturlar dəyişikliklərə məruz qalır. Ən vacib belə strukturlardan biri, digərləri ilə yanaşı, təşkilatın fəaliyyətinin səmərəliliyini və səmərəliliyini təmin etməyə yönəlmiş daxili nəzarət sistemidir. Daxili nəzarət mövzusunda kifayət qədər çox sayda araşdırmaların olmasına baxmayaraq, nəzarət funksiyasının daim inkişafı və təkmilləşdirilməsi ehtiyacı səbəbindən bu məsələ aktual olaraq qalır. Daxili nəzarətin təşkilinin aspektlərindən biri onun iri korporativ strukturlarda yaradılması və həyata keçirilməsidir ki, bu da çoxsəviyyəli nəzarət, ərazi yerləşməsi və şirkətlər qrupuna daxil olan təşkilatların konkret fəaliyyəti kimi mürəkkəblərlə bağlıdır.

1. Müasir şəraitdə nəzarət funksiyalarının əsas imkanları

Müasir şəraitdə nəzarət funksiyaları bütün sahibkarlıq subyektlərinin bütövlükdə müəssisələr, onların rəhbərləri və investorları üçün kifayət qədər geniş imkanlar, fəaliyyət istiqamətləri və metodları azadlığı təmin edən biznesin aparılması qaydalarına əməl etməsini təmin etmək üçün əsas funksiyaya çevrilir. Dövlət vətəndaşların mənafeyini qoruyaraq şirkətlərin, bankların, sığorta şirkətlərinin səhmdarlar, iştirakçılar, işçilər və maraqlı ictimaiyyət qarşısında öhdəliklərinə əməl etməsinə nəzarəti təmin edir [3]. Eyni zamanda, onların fəaliyyətinə müasir iqtisadiyyatın tərzinə cavab verən qanuni nəzarət lazımdır.

Təsərrüfat intizamına nəzarət prosesində maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin müasir

*magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti

e-mail: Jasmin.sadigova@icloud.com

DOI: <https://doi.org/10.30546/25194011.2024.13.4.058>

tələblərinə cavab verən tam hüquqlu operativ uçot sisteminə ehtiyac özünü göstərir. Beləliklə, fikrimizcə, nəzarətin inkişafı və təkmilləşdirilməsi maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin uçotunun müvafiq strukturlaşdırılmış proseduru olmadan, onun sisteminin formalarını yeni inkişaf səviyyəsində təşkil etmədən düşünülə bilməz.

Yuxarıda göstərilənlərlə əlaqədar olaraq, mühasibat uçotu anlayışı bu fəaliyyətləri xarakterizə etmək üçün kifayət etmir, çünki sonuncu xarici iqtisadi və siyasi biznes mühitinin yaratdığı çoxsaylı dəyişiklikləri və konyukturanı nəzərə almaya bilməz.

Fikrimizcə, mühasibat uçotunun təkmilləşdirilməsi tədbirləri həyata keçirilərkən istifadə edilməli olan anlayış “mühasibat uçotu sistemindən” az olmalıdır, yəni, həm mühasibat uçotunun təşkilini, o cümlədən onun digər növlərini, həm də inzibati xarakterli uçot və nəzarət tədbirlərini və istifadəçi komponentini özündə birləşdirən sistemdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ortamüddətli dövr üçün mühasibat uçotu və hesabatlılığın inkişafı konsepsiyası səmərəli nəzarəti təmin edən ən vacib element kimi qarşımıza çıxır. Mühasibat hesabatlarının keyfiyyəti sisteminin əsasını müvafiq səlahiyyətlərə malik olan müstəqil yoxlama forması kimi audit institutu təşkil etməlidir [2]. Sonuncunun əsasını sertifikatlaşdırma və təkmilləşdirmə sistemi ilə təmin edilən yüksək peşəkar səviyyəli auditorlar təşkil etməlidir.

Mühasibat uçotu son beş yüz ildə çox dəyişməmiş son dərəcə mühafizəkar bir intizamdır, lakin onun gələcəyi var. Təbii ki, bunun nə olacağını heç kim dəqiq bilə bilməz, lakin inkişafın keçmiş mərhələlərinə əsaslanaraq fərziyyələr irəli sürmək olar. Mühasibat uçotunun tarixi göstərir ki, mühasibat uçotu elmi epoxal kəşflərlə dəyişir [1].

Müasir formada kompüterləşmə sürətli inkişafa baxmayaraq, mühasibat uçotunun metodologiyasına lazımi təsir göstərmir. Aydın ki, hazırda mühasibat uçotunda kompüter texnologiyalarının imkanlarından tam istifadə olunmur, yəqin ki, bunun vaxtı hələ çatmayıb [4]. Müasir dünyada elmi inqilabların bir müəllifin səyi ilə edilmədiyi məlum olsa da, bu tədqiqat mövcud boşluğu müəyyən dərəcədə doldurmaq məqsədi daşıyır: bunun üçün bir çox mütəxəssisin, praktikanın və mühasibat uçotu məlumatlarının istifadəçilərinin səyləri və istəyi tələb olunur.

Buna baxmayaraq, bu gün gələcək mühasibat uçotunun nəzəri əsaslarını yaratmaq şərti ilə, mühasibat uçotunun yaxın perspektivlərini proqnozlaşdırmaq mümkündür və lazımdır. Elmin inkişafındakı mütərəqqi tendensiyanı dərk etmədən istənilən nəzəriyyə öz mənasını itirir və gələcəyin xəbərçisi olmaq əvəzinə keçmişin girovuna çevrilir.

Müəssisə iqtisadiyyatın mərkəzi halqası, iqtisadi inkişafın mənbəyi və eyni zamanda iqtisadiyyatın tərkib hissəsidir. Müasir şəraitdə yalnız bazarın tələblərinə çevik cavab verən, rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalını yaradan və səriştəli şəkildə təşkil edən, daxili istehsalın idarə edilməsinin yenidən qurulmasının səmərəliliyini təmin edən müəssisələr geniş fəaliyyət göstərirlər. Müəssisənin fəaliyyətini təmin etmək onun təsərrüfat fəaliyyətini idarə etmədən mümkün deyildir.

Məhz idarəetmə funksiyası vasitəsilə müəssisədə əsas təsərrüfat subyektlərinin hərəkətlərinin əlaqələndirilməsi prosesi baş verir ki, onun da əsas məqsədi qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq və müəssisənin missiyasını yerinə yetirməkdən ibarətdir. İqtisadiyyatda qloballaşma prosesləri mühasibat uçotunun əhatə dairəsini genişləndirir ki, bu da ənənəvi mühasibat uçotunun planlaşdırma, proqnozlaşdırma, təhlil, nəzarət və s. elementləri ilə birləşməsinə tələb edir.

Rəqabətli mühitdə təkə sağ qalmaq deyil, həm də effektiv işləməyi təmin etmək üçün şirkətlər idarəetmə sistemini rəqabətli bazar mühitindəki dəyişikliklərə cavab vermək üçün təkmilləşdirməlidirlər. Daxili və xarici biznes mühitində dinamik dəyişikliklər şəraitində müəssisənin səmərəliliyi müvafiq səviyyədə mühasibat uçotu və informasiya

təminatı olmadan mümkün deyil.

Mühasibat uçotu məlumatlarının etibarlılığı müəssisənin bütün iyerarxik idarəetmə səviyyələrində məlumatlı və vaxtında qərarların qəbul edilməsinin açarıdır. Müəssisə və istehsalın idarə edilməsinin müasir metodları mühasibat uçotu funksiyasının daha ətraflı öyrənilməsinə tələb edir, onun işlənilib hazırlanması əsasında mühasibat uçotu sisteminin öz missiyasını yerinə yetirmək üçün istifadə etdiyi metod və prosedurları təkmilləşdirir.

Müəssisənin idarə edilməsi problemləri bəlkə də, ən çox öyrənilən və müxtəlif aspektlərdən elmi tədqiqatlara məruz qalanlardır. Müxtəlif dövrlərdə və müəssisələrin idarəetmə sistemlərinin müxtəlif aspektləri, müəssisənin formalaşması zamanı cəmiyyətdə mövcud olan şəraitə uyğun olaraq müəssisədə idarəetmə hərəkətlərinin və qərarlarının əsasını qoyan bir sıra yerli və xarici alimlər tərəfindən öyrənilmişdir.

Müəssisənin idarə edilməsində mühasibat uçotu funksiyalarının inkişafı məsələsi bir çox alim-mühasiblər tərəfindən nəzərdən keçirilir. Belə ki, bu mövzu kifayət qədər mübahisəlidir. Mühasibat uçotu funksiyalarının nomenklaturası, nəzəri əsaslandırılması və praktiki həyata keçirilməsi ilə bağlı alimlərin fikirlərində uyğunsuzluq var. Yeni mühasibat uçotu funksiyalarının tətbiqinin zəruriliyi və effektivliyi ilə bağlı konsensus yoxdur.

İqtisadiyyatda transformasiya prosesləri, ölkədə siyasi və sosial-iqtisadi vəziyyətin qeyri-sabitliyi şəraitində bütün mülkiyyət formalı, təşkilati-hüquqi formalı, müxtəlif sənaye sahələrinə malik müasir müəssisələrin məqsəd və vəzifələrinə nail olmaq və müəssisənin idarə edilməsində yeni müəssisənin iqtisadi inkişafını təmin edir. Müəssisələrin davamlı fəaliyyətinin əsasını müəssisənin bütün bölmələrinin əlaqələndirilmiş və bir-biri ilə əlaqəli fəaliyyətindən birbaşa asılı olan, şirkətin inkişaf qabiliyyətinin əsas göstəriciləri kimi onların gəlirliliyinin, rəqabət qabiliyyətinin, ödəmə qabiliyyətinin və bazar dəyərinin artması təşkil edir.

Bugünkü təcrübəyə gəldikdə, əminliklə qeyd etmək olar ki, idarəetmə uçotunun yaxşı inkişaf etdirildiyi və qurulduğu, əsas vəzifəsinin həyata keçirilməsini təmin edən kifayət qədər çox sayda təşkilat var. Burada düzgün mühasibat uçotu, məlumatların təqdim edilməsi kanalları və üsulları, bu və ya digər uçot metodları, müxtəlif maddələr və elementlər üzrə müxtəlif növ xərclərin təhlili istifadə olunur [5].

2. Təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin hesablanması və təhlili

Təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin hesablanması və təhlilinin müəyyən üsullarından istifadə olunur. Bazar iqtisadiyyatının əsas fəaliyyət vahidi olan təsərrüfat subyektinin rəhbəri, şəhər yaradan nəhəngləri və inhisarçıları demirəm, iqtisadiyyatın əmək və sosial resurslarını nəzərə alaraq bir çox amilləri, sektorları və sahələri nəzərə almağa məcbur olur [6].

Belə bir təsərrüfat subyektinin rəhbəri hərtərəfli təlim keçmiş, səriştəli, konkret şəraitdə alınan məlumatları ən obyektiv şəkildə emal etməyi və demək olar ki, yeganə düzgün qərar qəbul etməyi bacaran şəxs olmalıdır [7]. Təşkilatın ştat cədvəlində nəzərdə tutulmuş bütün vəzifələri, rəsmi səlahiyyətlər çərçivəsində funksiyaların maneəsiz həyata keçirilməsi təşəbbüsü ilə göstərilən keyfiyyətlərə malik insanlarla əvəz etməklə, biz rəvan işləyən, dinamik inkişaf edən mexanizm əldə edəcəyik.

Təəssüf ki, təşkilatların əhəmiyyətli bir hissəsi müfəssəl mühasibat məlumatlarını və qanunvericiliyi təhlil etmək üçün lazımi bilik və bacarıqlara malik olmayan, hətta onları ümumiyyətlə başa düşməyən insanlar tərəfindən idarə olunur.

Beləliklə, bir sıra mövcud inteqrasiya olunmuş mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması proqramları artıq idarəetmə məqsədləri üçün yaradılan məlumatların təhlili və ümumiləşdirilməsi üçün müəyyən üsullar təklif edir [8].

Onlardan düzgün istifadə etmək üçün həm göstəricilərin hesablanması alqoritmini və məqsədlərini başa düşmək, həm də onlardan istifadə etmək bacarığına malik olmaq lazımdır.

Təbii ki, mühasibat uçotu elmi uğurlu genişlənmiş təkrar istehsalın təmin edilməsində çox mühüm rol oynayır. Bunlar iqtisadi fəaliyyətin səmərəliliyi, kommunikasiya təminatı problemləridir. Xərclərin təfərrüatlılıq səviyyəsinin yüksəldilməsi və saysız-hesabsız məsuliyyət mərkəzlərinin təhlili mühasibat uçotunun əsas prinsiplərindən birinə-idarə olunan mühasibat məlumatlarının geri qaytarılmasını elan edən iqtisadiyyata müraciət etməyi zəruri edir [9].

Təsərrüfat fəaliyyətinin ayrı-ayrı faktları üzrə əlavə nəzarət və hesabat formalarının saxlanması iqtisadi prosesin əhəmiyyətli dərəcədə ləngiməsinə və öz növbəsində məlumatların işlənməsi və təqdim edilməsi vaxtının artmasına səbəb olur. Çətin bazar şəraitində işləmək yüksək səmərəlilik tələb edir. Mühasibat işlərinin həcmünün artması isə səmərəliliyə çəkindirici təsir göstərir. Bizə elə bir mühasibat uçotu sistemi lazımdır ki, nəinki təşkilatın fəaliyyətinin real sahələrini yükləməsin, həm də menecerin şəxsi və peşəkar keyfiyyətlərinə istinad etmədən onların ən səmərəli idarə olunmasına öz töhfəsini verməyə davam etsin.

Bir məqamı daha qeyd edək: müasir rəqabətli iqtisadiyyatda getdikcə daha tez-tez sürət hadisənin uğurunu, xüsusən də məlumatların əldə edilməsi, yüklərin çatdırılması və layihənin həyata keçirilməsi sürətini müəyyən edir. Bu baxımdan, bunu etməyə imkan verən müasir rabitə vasitələrindən istifadə etməklə onu maksimuma çatdırmaq son dərəcə zəruri olur [10]. Maliyyə axınlarının sürətləndirilməsi sahəsində bu günə qədər böyük uğurlar əldə edilmişdir.

Maliyyə axınlarının təhlili səmərəli olmalı, istehsalın gedişinə və onun nəticələrinə fəal təsir göstərməli, işdəki nöqsanları, səhv hesablamaları, itkiləri vaxtında aşkar etməli və bu barədə müəssisə rəhbərliyinə məlumat verməlidir. Hesablamalar plan üzrə və sistemli şəkildə aparılmalı, həm də effektiv olmalıdır.

Təhlil olma obyektiv, müəyyən, dəqiq, yalnız doğru, təsdiqlənmiş, təşkilatın mövcud real vəziyyətini doğru şəkildə göstərən məlumatlara əsaslanmalıdır. Təhlilin nəticələri dəqiq analitik hesablamalara əsaslanmalıdır. Bu, təhlil metodologiyasına uyğun olaraq monitorinqin, kənar və daxili auditin təşkilinin daim təkmilləşdirilməsinə ehtiyac olduğunu göstərir.

Müəssisənin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyi, mövcud iş şəraitində müəyyən bir müəssisənin işinin ən yüksək səmərəliliyi ilə xarakterizə olunan, müəssisənin bazarında sabit mövqe tutmasına, onun səviyyəsinin artmasına səbəb olan bir anlayışdır. Müəssisədə iqtisadi səmərəliliyin göstəriciləri sistemindən istifadə edərək, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərini tətbiq etməklə, texnologiyaları və istehsalın təşkilini təkmilləşdirməklə onun təsərrüfat fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi variantlarını təhlil etmək, habelə iqtisadi səmərəliliyin təkmilləşdirilməsi mexanizmini hazırlamaq lazımdır. Bu tədbirlər müəssisəni intensiv inkişaf yoluna yönəltməyə və dinamikada ən yüksək səmərəliliyə nail olmağa kömək edəcəkdir. Bu zaman müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin ümumiləşdirici göstəricisi kimi satılan məhsulların həcmünün resursların ümumi məbləğinə, istehsal və ya tədavi xərclərinin ümumi məbləğinə nisbətindən istifadə edilir.

Müəssisənin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün göstəriciləri bir neçə qrupa bölmək olar. Birinci qrup müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin

istehsal səmərəliliyinin göstəriciləri, ikinci qrup göstəricilər müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin faktiki iqtisadi səmərəliliyinin göstəriciləri, üçüncü qrup göstəricilər isə müəssisənin faktiki maliyyə səmərəliliyi və təsərrüfat fəaliyyətinin göstəriciləridir.

Bu göstəricilərin hesablanması müəyyən bir sxem üzrə aparılır. İlk növbədə, reallaşdırılan məhsulu resursların ümumi həcminə və ya mənfəətin resursların ümumi həcminə nisbətində bölmək yolu ilə təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyini, yəni istifadə olunan resursları müəyyən etmək lazımdır. Növbəti addım maya dəyərinin effektivliyinin (istehlak olunan resursların) müəyyən edilməsidir. Bu, satışın istehsal xərclərinə nisbəti və ya mənfəətin istehsal xərclərinə nisbətidir.

Üçüncü addım kapitalın səmərəliliyi indeksinin hesablanmasıdır. Bu reallaşdırılan məhsulların resursların ümumi həcminə nisbətidir. Bu göstərici birincisini təkrarlayır, çünki resurslar kapitalla bərabər tutulur, lakin burada hesablama 1 manat üçün aparılır.

Mənfəətin məbləğini kapitalla (resursların ümumi məbləğinə) bölmək yolu ilə də müəyyən edilə bilər, biz 1 manatdan da mənfəət alırıq. Sonuncu, dördüncü addım, reallaşdırılan məhsulların istehsal xərclərinə nisbəti kimi maya dəyərinin səmərəliliyinin hesablanmasıdır. Bu, 1 manat üçün satılan məhsulların miqdarını xarakterizə edir. Eyni zamanda, mənfəətin istehsal xərclərinə nisbəti ilə müəyyən edilir ki, bu da 1 manatdan mənfəət məbləğini verir.

Həmçinin müəssisənin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyinin təhlili zamanı əsas fondların vəziyyətinin, dinamikasının və strukturunun öyrənilməsinə diqqət yetirmək lazımdır, çünki onlar uzunmüddətli dövrlər arasında böyük xüsusi çəki tutur.

Buna görə də, müəssisənin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyinə müxtəlif cür baxıla bilər və onun hesablanması səmərəliliyin müxtəlif təriflərinə əsaslanıla bilər. Müəssisənin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyinin təhlilinin əsas prinsipi təsərrüfat idarəçiliyinin bütün səviyyələrində, habelə yekun nəticənin tətbiq edilən və sərf olunan resurslara nisbətində təhlilindən ibarətdir. Müəssisənin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyinin təhlilinin aparıldığı əsas bloklar müəssisənin maliyyə vəziyyətinin təhlili hesab edilə bilər:

- müəssisənin formalaşması;
- mənfəət bölgüsü və sosial inkişafının təhlili;
- məhsulların istehsalı və satışı həcmələrinin təhlili;
- istehsal xərclərinin təhlili;
- əmək ehtiyatlarının təhlili;
- əsas vəsaitlərin təhlili;
- müəssisənin maddi ehtiyatlarının təhlili.

İqtisadiyyatın idarə edilməsinin nəzəriyyəsi və praktikasında təşkilati strukturların sadəcə mürəkkəbə doğru inkişaf etmişdir. Bu zaman təşkilati strukturun yeni formalaşmış növlərinin hər biri əvvəlki əsasında, onların effektiv komponentləri nəzərə alınmaqla və inkişaf etdirilməklə formalaşmışdır. Yeni strukturların yaranmasının bu xarakteri təsərrüfat fəaliyyətinin yeni şəraiti nəzərə alınmaqla müəssisənin idarə edilməsini keyfiyyətcə yeni səviyyəyə qaldırmağa imkan verdi.

Müəssisələrin inkişafı onların səmərəli idarə olunmasından asılıdır. Müəssisə idarəetmə paradigmasında dəyişikliklərlə bu prosesin konseptual əsasları dəyişir. Ukraynada müəssisənin idarə edilməsinin bazar formaları inkişaf etdiyindən, dövlət istisna olmaqla, onların hər biri davamlı inkişafı təmin etmək üçün müasir konsepsiyalardan istifadə etməlidir. Hazırda yerli müəssisələrdə inkişafın idarə edilməsinin səmərəli konsepsiyalarının tapılıb praktikada tətbiqi mərhələsi davam edir və bir çox iqtisadçıların tədqiqat obyektidir. İstənilən idarəetmə növü müəyyən konsepsiyaya əsaslanır. İdarəetmə anlayışı təşkilatın

məqsədini, subyekti ilə idarəetmə obyektı arasında qarşılıqlı əlaqə mexanizmlərini, onun daxili strukturunun ayrı-ayrı hissələri arasında münasibətlərin xarakterini müəyyən edən ideyalar, prinsiplər sistemidir.

Yerli müəssisələrin idarə edilməsində bu anlayışlar arasında ən çox yayılanı strateji idarəetmədir ki, onun konsepsiyası xarici mühitin dinamikasını nəzərə almaqla müəssisənin gələcək vəziyyəti haqqında təsəvvürün formalaşmasına yönəlmişdir. Müəssisə dəyərinin idarə edilməsi konsepsiyası daha az yayılmışdır, ona görə müəssisənin diqqəti istehsalın fiziki həcmi artırmaq deyil, maliyyə menecerlərinin və biznes sahiblərinin xərcləri düşünmək və yaradıcı fəaliyyəti ilə əlavə dəyər əldə etməkdir. Daxili və xarici məlumatların davamlı axınları vasitəsilə nəzarət konsepsiyası əsas funksiyaları birləşdirir. Konsepsiyanın məqsədi müəssisədə informasiya yönümlü planlaşdırma, tənzimləmə və nəzarət proseslərini, inteqrasiya funksiyasının həyata keçirilməsini, sistemin təşkili və əlaqələndirilməsini təmin etməkdir.

Nəticə

İdarəetmə nəzəriyyəsində bir iş bölməsi müxtəlif aspektlərdə nəzərdən keçirilir və onun idarəetmə strategiyası ilə əlaqəsi aydın şəkildə göstərilir, bu olduqca qanunidir, çünki biznesin komponentlərə bölünməsi rəşional və effektiv strateji idarəetmənin nəticəsidir və hər bir vahidin və bütövlükdə şirkətin dəyərinin artırılması məqsədəuyğundur. Dəyər artımı xarici mühitin dəyişkənliyinə cavab olaraq idarəetməyə daha çevik yanaşma, effektiv birgə qarşılıqlı əlaqə və ayrı-ayrı biznes bölmələrinin konkret nəticələrinə görə idarəetmə məsuliyyətinin bölünməsi yolu ilə təmin edilir.

Əlbəttə ki, biznes bölməsi və seqment anlayışları eyni deyil, biznes bölməsi daha geniş anlayışdır, lakin eyni zamanda bir-biri ilə sıx bağlıdır. Davam edən tədqiqatlarda idarəetmə nəzəriyyəsində istifadə olunan biznesin qurulması və biznes bölməsinin mahiyyətinin başa düşülməsi üçün müəyyən edilmiş yanaşmaları nəzərə almaq məqsədəuyğundur.

ƏDƏBİYYAT

1. İlışeva N.N. Mühasibat modeli tikinti təşkilatları üçün idarəetmə vasitəsi kimi: beynəlxalq təcrübə // *Beynəlxalq Mühasibat Uçotu*. 2017, s. 7-16.
2. Qovdya V.V. İnnovasiya iqtisadiyyatında idarəetmə nəzarətinin təşkilati-metodoloji aspektləri // *Elmi müzakirə: iqtisadiyyat və idarəetmə məsələləri*. 2018, s. 135-140.
3. <https://e-qanun.az/framework/5458>
4. http://www.muhasib.az/Muhasibat/Esas/Muhasib_esas.php
5. <https://www.muhasib.az/Muhasibat/teshkili/mmus.php>
6. https://unec.edu.az/application/uploads/2015/12/223_muhasibat.pdf
7. <https://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovanie-sistemy-ucheta-i-vnutrennego-kontrolya-v-organizatsiyah>
8. <http://www.dslib.net/bux-uchet/sovershenstvovanie-uchetnoj-sistemy-upravlenija-i-kontrolja-finansovo-hozjajstvennoj.html>
9. https://www.researchgate.net/publication/328068340_Mechanisms_of_monitoring_of_financial_and_economic_activities_in_join
10. <https://www.docsity.com/ru/sovershenstvovanie-sistemy-buhgalterskogo-ucheta-i-vnutrennego-kontrolya-kommercheskoy-organizacii/7363207/>

Резюме

Ясамин Садыгова

Улучшение контроля за финансово-хозяйственной деятельностью коммерческих организаций путем развития системы учета

Основной целью исследования является изучение совершенствования контроля за финансово-хозяйственной деятельностью коммерческих организаций посредством развития системы бухгалтерского учета. Исследовательская работа выполнена на основе таких методов исследования, как сравнительный анализ, системный подход и логическое обобщение.

Бухгалтерский учет как средство коммуникации компаний отражает экономический и социальный прогресс страны, то есть уровень ее развития. Оно рассматривается как инструмент как социального, так и макроэкономического регулирования, становясь тем самым условием успеха экономического развития.

Целью данного исследования является анализ общего контекста установления международных стандартов бухгалтерского учета. Это особенно актуально не только потому, что это является условием развития многих стран в этой сфере, но и потому, что это долгосрочный процесс. Действительно, когда многие развивающиеся страны начинают процесс либерализации, МСФО уже упоминаются как стандарты, которые помогают им способствовать экономическому росту, обеспечивая точную инфраструктуру бухгалтерского учета.

Принятие МСФО – единственный способ гарантировать достоверность бухгалтерских данных развивающихся стран. Эти высказывания считаются актуальными даже в наше время. Кроме того, использование единых, уникальных стандартов может обеспечить прочную основу для надежности информации и облегчить сравнение данных бухгалтерского учета с течением времени и с данными других компаний.

В исследовании были систематизированы и всесторонне исследованы работы и реформы, проведенные в области развития современной системы бухгалтерского учета. Также в исследовании проанализировано современное состояние работ и реформ в развитии современной системы бухгалтерского учета.

В исследовании проанализированы особенности оценки проделанной работы на пути развития системы бухгалтерского учета, а также определена высокая перспективность использования данной системы и преимущества применения данной системы. были отмечены.

Ограничения исследования заключаются в том, что оно требует больше практической информации.

Ключевые слова: *Бухгалтерский учет, развитие, коммерческий, финансовый менеджмент, контроль, благоустройство*

Summary

Yaseman Sadygova

Improvement of Control Over the Financial and Economic Activity of Commercial Organizations Through the Development of the Accounting System

The main goal of the research is to study the improvement of control over the financial and economic activity of commercial organizations through the development of the accounting system. The research work was performed on the basis of research methods such as comparative analysis, systematic approach and logical generalization.

Accounting, as a means of communication for companies, reflects the country's economic and social progress, that is, its level of development. It is considered as an instrument of both social and macroeconomic regulation, thereby becoming a condition for the success of economic development.

This study aims to analyze the general context of the establishment of international accounting standards. This is especially relevant not only because it is a condition for the development of many countries in this field, but also because it is a long-term process. Indeed, as many developing countries begin their liberalization process, IFRS have already been cited as standards that help them promote their economic growth by providing accurate accounting infrastructure.

IFRS adoption is the only way to guarantee reliable accounting data from developing countries. These statements are considered relevant even in our modern times. In addition, the use of common standards that are unique can provide a solid basis for the reliability of information and make it easier to compare accounting data over time and with other companies.

In the study, the works and reforms carried out in the development of the modern accounting system were systematized and comprehensively investigated. Also, in the study, the current situation of the works and reforms in the development of the modern accounting system was analyzed.

In the study, the specific features of the assessment of the work done on the way to the development of the accounting system were analyzed, as well as the high perspective of the use of this system was determined and the benefits that the application of this system could bring were noted.

The limitations of the study are that it requires more practical information.

Key words: *Accounting, development, commercial, financial management, control, improvement*

Şöbə redaktoru i.ü.f.d., dos. Ələsgərova Flora Qəməndər qızının rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.